

H. ten Boom, *De Reformatie in Rotterdam 1530-1585* (Hollandse Historische Reeks VII; Amsterdam: De Bataafsche Leeuw, 1987, 301 biz., ISBN 90 6707 131 5).

Een nieuw werk omtrent de ontwikkeling van de reformatie in een Nederlandse stad gedurende de zestiende eeuw, gebaseerd op intensieve studie van archivalia. De auteur, werkzaam op het gemeentearchief van Rotterdam, moest daarbij het volledig of gedeeltelijk gemis van belangrijke bronnen als vroedschapsresoluties, jaarrekeningen, schepenvonnissen en kerkeraadshandelingen juist over zijn periode voor lief nemen. Hij verstaat de kunst om van zijn bevindingen een aangenaam leesbare weergave te presenteren, beginnende en eindigende met een denkbeeldige wandeling rond Rotterdam, anno 1530, respectievelijk 1585. Dat het hier om een kleinere, aanvankelijk niet stemhebbende Hollandse stad van minder dan tienduizend inwoners gaat, maakt de studie niet minder belangwekkend. De Maasstad nam bijvoorbeeld een uiterst gewichtige plaats in tijdens de eerste fase van de Nederlandse opstand na 1572.

Omtrent de bestuurlijke en kerkelijke gesteldheid der stad in de aanvang van de hervormingsperiode wordt grondige informatie geboden, waarbij reeds in 1537 het optreden van een sacramentaris-gezinde kapelaan wordt gesignaleerd, die in magistraatskring aanzienlijke steun bleek te genieten. Werden in dit geval eigenlijk geen strenge maatregelen genomen ondanks de bemoeienis van het Hof van Holland, anders was dit ten aanzien van de doperse stroming die zich sinds 1533 manifesteerde. Een zeer bekend slachtoffer was Anneke Jansdochter, aanhangster van David Joris, die in 1539 met een lotgenote verdrongen werd, en ook in 1544 waren er weer vervolgingen. Bijzonder frappant is de historie van drie ter dood veroordeelde dopers die in 1558 van de brandstapel gered werden door het samengestroomde volk. De autoriteiten moesten hiervoor wijken, een gebeuren dat overeenkomstig vertoont met wat iets later, in 1562, te Valenciennes zou plaatsvinden.

Vanaf 1557 was Hubert Duifhuis pastoor van de St. Laurenskerk te Rotterdam (tot 1572), een figuur die uiterlijk rooms-katholiek bleef, maar die in deze tijd aanraking had met Hendrik Niclaes en diens Huis der Liefde. Een voorman van de reformatorisch-gezinden in 1566 was mr. Cornelis Meynertsz. Boon, rector van de stadsschool, voorts ook de touwslager Lenert Say, een blijkbaar gefortuneerd handelsman, die later burgemeester werd (de identificatie met de doperse 'Lenaert lijndrayer' uit 1552 lijkt toch niet geheel zeker, bladzijde 122). Er vond hier geen beeldenstorm plaats, maar wel waren er predikaties van de nieuwgezinden tijdens het Wonderjaar.

Na de inneming van Den Briel door de Geuzen in 1572 bevond de stad zich enige tijd in de eerste gevechtlijn. In de zomer van 1574 zetelde Oranje zelf in de Maasstad tijdens de strijd om Leiden en in 1575 opnieuw. Mr. Boon was aanvankelijk een belangrijk lid van de Rotterdamse kerkeraad, die zich met Lenert Say opwierp als pleitbezorger voor de liber-tijnse Pieter Overdhage als derde Rotterdamse predikant in 1574. Deze aanstelling ging echter niet door, mede ten gevolge van het ingrijpen bij de magistraat van Oranje als 'hoogste scheidsrechter'. De prins 'stelde zich hier, politiek althans, vierkant achter de gereformeerden' (163). In een nog hachelijke situatie toonde Oranje hoezeer hij de prille gereformeerde organisatie, zij het waarschijnlijk uit politieke overwegingen vooral, tegen meer rekkelijkgelzinden steunde. Voor de gehele periode tot 1585 schat de schrijver het aantal gemeenteleden te Rotterdam op niet meer dan 12% der bevolking. In 1590 waren er ook vijf verschillende doopsgezinde gemeenten.

In verband met het rekkelijk karakter van het Rotterdamse protestantisme ook in later

dagen besteedt de auteur nogal wat aandacht aan radicaal-reformatorische stromingen, die in de Maasstad hun invloed niet gemist hebben. Helaas heeft hij daarbij wel enige steken laten vallen, waarop de recensent dient te wijzen. Wanneer hij in het voetspoor van Lindeboom de representanten van spiritualisme en reformatorisch individualisme opsomt (Caspar von Schwenckfeld, David Joris, Hendrik Niclaes, Sebastiaan Franck), voegt hij hieraan ook de naam van Dirck Volckertsz. Coornhert toe, die Lindeboom niet zonder reden bij de ketters van humanisme en redelijkheid rangschikt (105). Zowel David Joris als Hendrik Niclaes zijn door Coornhert bestreden in enige geschriften, nog in zijn sterfjaar 1590, ten onrechte hier op 1583 gesteld (107). Het perfectionisme van Coornhert mag niet vereenzelvigd worden met de opvatting dat de mens 'vergodded' wordt (161), want juist tegen dit element bij Hendrik Niclaes heeft hij zich gekant in zijn *Spiegelken van de ungerechtigheyt des vergodeden H. N.* Voor zijn 'affiniteit' met de leer van David Joris geldt hetzelfde, getuige zijn *Kleyn-Munster des grootroemighen David J.*

Dat de schrijver behalve Erasmus en de voornaamste reformatoren in het voorbijgaan ook 'de gehele moderne devotie' zonder nadere adstructie tot de wegbereiders der hervorming rekent, zij hier slechts aangestipt (106).

Ten aanzien van het optreden van David Joris en zijn aanhangers worden ook enige onjuistheden gedebiteerd. Het Delftse proces van 1539 is geen gevolg geweest van de bekentnissen der twee vrouwen te Rotterdam (S. Zijlstra, *Nicolaas Meyndertsz. van Blesdijk* (Assen, 1983) 16). Ten onrechte neemt schrijver de voorstelling over van twee processen te Delft, in 1538 en 1539, destijds reeds door K. Vos ontzenuwd (254). De inval waarvan sprake is, vond niet te Leiden, maar te Haarlem plaats. Het Wonderboek, dat pas na 1542 verscheen, kan niet bedoeld zijn in 1539. David kan zijn roeping te Bocholt in 1536 niet ontleend hebben aan de brief van Anneke Jansdochter, die pas enige maanden na dit convent ontvangen werd (alles op bladzijde 92).

A. F. Meilink

J. van den Berg en G. F. Nuttall, *Philip Doddridge (1702-1751) and the Netherlands* (Publications of the Sir Thomas Browne Institute Leiden, New Series, VIII; Leiden: E. J. Brill, University Press, 1987, 110 biz., f42,40, ISBN 90 04 07921 1).

Philip Doddridge, van 1730 tot zijn overlijden in oktober 1751 dissenterpredikant van de kerk van Castle Hill in Northampton, was een Engelse godgeleerde die in binnen- en buitenland een grote reputatie verwierf. Nog jaren na zijn dood, zo schreef de Nederlandse kerkhistoricus Annaeus Ypey in 1807, kon zijn naam niet van de kansel genoemd worden of de tranen sprongen de meeste kerkgangers in de ogen. J. van den Berg en G. F. Nuttall bespreken de invloed die Doddridge in de Nederlanden heeft gehad. Na een overzicht van zijn leven volgen hoofdstukken over zijn correspondentie en de vertalingen van zijn geschriften, zijn vermaning van het Nederlandse volk en een theologenruzie over zijn rechtzinnigheid. In een ietwat apartstaand hoofdstuk wordt aandacht geschonken aan een leerling van Doddridge, de predikant van de Engelse gereformeerde kerk in Rotterdam van 1748 tot 1778 Benjamin Sowden. Met een bespreking van de waardering die Doddridge in de Republiek vooral na zijn dood ten deel viel, wordt het boek besloten.

Hoewel Doddridge de Republiek nooit heeft bezocht, had hij veel belangstelling voor de